

BARTÓK BÉLA

TÖRÖK NÉPZENE KIS-ÁZSIÁBÓL

Magyar fordítás, kották és zenei felvételek

BÉLA BARTÓK

TURKISH FOLK MUSIC FROM ASIA MINOR

Hungarian Translation, Music Examples
and Sound Recordings

KÖZREADJA: SIPOS JÁNOS

MTA BTK Zenetudományi Intézet, Gül Baba Örökségvédő Alapítvány, L'Harmattan
Budapest, 2019

A kötet megjelenését támogatta az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zene tudományi Intézet, a Külgazdasági Minisztérium, a Gül Baba Örökségvédő Alapítvány és a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti Tagozata.

Közreadja, fordította és jegyzetekkel ellátta: Sipos János

A fordítást lektorálta: Lampert Vera

Technikai szerkesztő és nyelvi lektor: Ferenczi Gábor, Katona József Álmos

Kottagrafika: Mezei Jánosné Csonka Szabina Babett

A mű angol nyelvű előzményei:

- Bartók, Béla (1976), *Turkish Folk Music from Asia Minor*, ed. Benjamin Suchoff, Princeton and London: Princeton University Press.
Bartók, Béla (2002), *Turkish Folk Music from Asia Minor* (revised according to the manuscript), ed. Bartók Péter, Homossasa, Florida: Bartók Records, 195 o.
Saygun, Ahmet Adnan (1976), *Béla Bartók's Folk Music Research in Turkey*, ed. Vikár László, Budapest: Akadémiai Kiadó.

Kép a borítón:

Útban a *Tecirli Yazlamaz* nomád törzs téli szálláshelye a *Tüysüz* hegy felé (Toprakkale közelében) 1936. november 24-én. Bartóktól jobbra Ahmet Adnan Saygun.

© Sipos János, 2019

© MTA BTK Zene tudományi Intézet, 2019

© Gül Baba Alapítvány, 2019

© L'Harmattan Kiadó, 2019

TARTALOM

A támogatók előszavai	7
A közreadó bevezetője	13
BARTÓK BÉLA: TÖRÖK NÉPZENE KIS-ÁZSIÁBÓL	29
Bevezető	31
A gyűjtött anyag leírása	32
A szövegek	43
Összefoglalás	55
A falvak és az énekesek listája	56
Jelmagyarázat	60
Zenei lejegyzések	63
Megjegyzések a dallamokhoz	197
{A közreadó megjegyzései a török dalszövegekhez és magyar fordításukhoz}	209
A török népdalok szövege és fordításuk	211
Megjegyzések a szövegekhez	253
Irodalomjegyzék	255
Képek	259
A közreadó publikációi Bartók anatóliai kutatásáról és az anatóliai népzeneéről	269
Bartók török gyűjtése az Interneten	274

A KÖZREADÓ BEVEZETŐJE

Bartók Béla 1936-os törökországi gyűjtése csak sok évvel a zeneszerző halála után került kiadásra. Pedig maga Bartók nagy jelentőséget tulajdonított ennek a magyar és török őstörténetet is érintő munkájának, mely egyben az összehasonlító népzenei kutatás egyik fontos alapl műve. Hosszú szünet után ez volt az első – és egyben utolsó – vidéki gyűjtőútja, és a török zene annyira foglalkoztatta, hogy Amerikába való emigrálása előtt komolyan felmerült benne a törökországi letelepedés gondolata. De hogyan került Bartók Törökországba?

Bartókot a Kodály Zoltánnal való ismeretség fordította a népdalgyűjtés és a népzenei kutatás felé. 1905-ös, első gyűjtéseit székelyföldi, majd további gyűjtőutak követték. Már 1906-ban, a magyar népdalok rendszeres gyűjtésének és tanulmányozásának megkezdése után alig néhány hónappal hozzálátott a Kárpát-medencében élő szlovákok, majd később a románok népzenei hagyományainak feltáráshoz.¹

Meggyőződése volt, hogy csak a szomszéd népek zenéjének alapos ismeretében állapítható meg, mi a sajátosan magyar, illetve mi az, ami közös vagy eltérő a különféle népek hagyományaiban. Szabolcsi Bence megfogalmazása szerint: „Kezdetből fogva tisztában volt vele, hogy a szomszéd népek zenéjének ismerete nélkül a magyart sem ismerhetjük igazán.”²

Nagy jelentőségű kutatómunkáját a trianoni békeszerződés megkötéséig folytatta, amikor is az elcsatolt területeken végzett gyűjtőmunka ellehetetlenült: 1918 után magyarlakta területen lényegében már nem gyűjtött.³ Összesen mintegy 3000

¹ Bartók Béla (1923): *Volksmusik der Rumänen von Maramureş*. Drei Masken Verlag, München; Bartók Béla (1935): *Melodien der rumänischen Colinde (Weihnachtslieder)*. Universal Edition, Wien; (a nagy román kiadás adatait ld.: *Hivatkozott irodalom*), Bartók Béla (1959): *Slovenské ľudové piesne – Slowakische Volkslieder I*. Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie Vied., Bratislava.

² Szabolcsi Bence (1950): A folklorista Bartók. In: *Új zenei szemle*. Bartók-szám halálának 5. évfordulója alkalmából. 4. sz. 35. p.

³ Budapesten még később is végzett gyűjtéseket, pl. 1938 júliusában Manga Jánossal együtt két menyhei (Nyitra vármegye) asszonnal.

magyar dallamot rögzített,⁴ megírta a magyar népzene tárgyaló alapvető könyveit,⁵ és a dallamok egy részét felhasználta műveiben is.⁶

Ugyanakkor erőteljesen érdeklődött a rokon és más népek zenéje iránt is: 1913-ban beutazta Észak-Afrika egy részét, a Biskra-vidéki oázisokat, hogy az ottani arabok népzenejét tanulmányozza, később, 1932-ben részt vett az arab zenei kongresszuson Kairóban. 1911-ben kárpát-ukrán népdalokat gyűjtött a Felvidéken, majd az 1929-es, szovjetunióbeli utazása során felkereste a leningrádi Fonogram Archívumot.

Bartók *A Magyar Népdal* című könyvének függelékében (XXI. lap 1. jegyzete) három cseremisiz dalt közölt, ezek ötfokú kvintváltó stílusát a magyar dallamokéhoz hasonlítja; 1934-es összehasonlító tanulmánya zárószavában pedig kijelenti: „Az összefüggés a magyar anyag és a cseremisiz anyag közt kétségtelen.”⁷ Akkorra jelentőséget tulajdonított ennek a felfedezésének, hogy elkezdett oroszul tanulni, és gyűjtőútra készült a volgai cseremisizekhez. Tervétől az I. világháború után kényszerűen elállt, azonban – mint a török gyűjtés bevezetőjében olvashatjuk – e gondolat később is foglalkoztatta.

Ahogy ő maga nyilatkozik: „[...] mikor hozzáfogtunk a munkához, az a benyomás vált bennünk uralkodóvá, hogy [...] a pentaton stílusnak az eredete ázsiai, és az északi törökségre mutat. [...] Olyan magyar dallamokon kívül, amelyek cseremisiz dallamok változatai, olyan magyar dallamokat is találtunk, amelyek Kazan környékéről való északi-török dallamok változatai. Nemrég megkaptam Mahmud Ragib Kösemihalnak »A török népzene hangnemi sajátosságainak kérdése« című könyvét,⁸ és ott is találtam néhány ilyenfajta melódiát [...]. Nyilvánvaló, hogy minden ilyenfajta dallam egyetlen közös forrásból származik, és ez a forrás a központi, régi északi-török kultúra.”

⁴ 1918-ig összesen 2721 magyar dallamot gyűjtött.

⁵ Lásd például: Bartók Béla (1924): *A magyar népdal*. In: Révész Dorrit (közread.): *Bartók Béla írásai 5.*, Editio Musica, Budapest, 1990; Kovács Sándor – Sebő Ferenc (közread.) (1991): *Magyar népdalok*. Egyetemes gyűjtemény. I. Akadémiai Kiadó, Budapest; Kovács Sándor – Sebő Ferenc (közread.) (2007): *Magyar népdalok*. Egyetemes gyűjtemény. II. Akadémiai Kiadó, Budapest; Írások a népzeneről és a népzene kutatásról II. In: Lampert Vera et al. (szerk.): *Bartók Béla írásai 4.* Editio Musica, Budapest, 2016 (továbbiakban: Lampert 2016) és Bartók Béla: *Bartók Béla önmagáról, műveiről, az új magyar zenéről, műzene és népzene viszonyáról*. In: Tallián Tibor (közread.) (1989): *Bartók Béla írásai 1.* Editio Musica, Budapest.

⁶ A teljesség igénye nélkül például a *Gyermekeknek 1-2.* (*Apró darabok kezdő zongorázóknak oktávfogás nélkül*) (1908–1909); a *Mikrokozmosz. Zongoramuzsika a kezdet legkezdetétől* – 153 darab hat füzetben (1926, 1932–1939) vagy a *Negyvennégy duó két hegedűre* (1931–1932) számos darabjában.

⁷ Bartók Béla (1934): *Népzene és a szomszéd népek népzeneje*. 127 dallammal. *Népszerű Zenefüzetek 3.*, Somló Béla, Budapest.

⁸ Gazimihal, Mahmut Ragip (1936): *Türk halk muziklerinin tonal hususiyetleri meselesi*. Numune, İstanbul.

Ilyen előzmények után történt, hogy Rásonyi László, az akkor alakuló Ankarai Egyetem filológia-történeti fakultásának professzora 1935. december 1-jén levelet írt Bartóknak.⁹ Rásonyi régebbiről ismerte a törökországi múzeumok főigazgatóját, dr. Hâmit Koşayt, az egykori Eötvös-kollégistát, aki érdeklődött a magyar népzene és annak török kapcsolatai iránt, és eljuttatta hozzá Bartóknak *A magyar népzene és a szomszéd népek zenéje* című írását. Hâmit bey, aki egyben a Halkevi nevű török kulturális szervezet egyik vezetője is volt, arra kérte Rásonyit, hogy írjon Bartóknak. Ebben a levélben a következőket olvashatjuk: „[...] Az egész Törökországban elterjedt Halk Evi¹⁰ vezetőségének egy ad hoc értekezlete alapján szeretnénk, ha Professzor úr úgy nyilatkozna, hogy hajlandó lenne azt a terhet magára venni, hogy leutazik Ankarába, s itt, mint arra leghivatottabb – három kérdésről előadást tartana, s mint a zongora világhírű mestere, a gyakorlatban is fogalmat méltóztatna nyújtani zenei életünk magas nivójáról. A három kérdés a következő lenne: 1. A magyar és a török zene (a pentatonikus régi népzene) kapcsolata; 2. A magyar zene kifejlődése és mai állapota (modern zenénk hogy kapcsolódik a népzenehez); 3. Hogyan születhetne meg a török nemzeti zene? A Halk Evi nagyon hálásan nyújtana módot gyűjtő munkára is, ezt könnyen teheti, hiszen szervezetei behálózzák az egész országot, s rendelkezésére áll az állami apparátus is [...]”¹¹

Rásonyi megemlíti azt is, hogy Bartók látogatásával be lehetne mutatni a magyar zenekultúra nagy jelentőségét, és hogy az új ankarai operaházban több fiatal magyar tehetség lelhetne biztos egzisztenciára. Tolmácsolja, hogy „kissé sokallják már itt a német előretörést (mindenütt azok dominálnak!),” és mivel a magyar népzene, műzene és általában a magyar lélek közelebb áll a törökséghez, mint a német, nagyobb megértéssel és átéléssel jobb szolgálatot tehet.¹²

⁹ Dille, Denis (1968): *Documenta Bartókiana*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 179–181. p.

¹⁰ Művelődési ház, szó szerint „népház”. Ez egy politikai befolyásoltságú kulturális szervezet volt Törökországban.

¹¹ Bartók török útja azért is válhatott valóra, mert saját óhaja egy történelmi véletlen folyamán egybeesett az akkori Törökország kultúrpolitikájával. A fiatal Török Köztársaságban ugyanis nagy gond volt, hogy az oszmán kultúrát miképpen válasszák el a török kultúrától. Az igazi török kultúra letéteményesének a népi kultúrát tartották, a népzene belül pedig a pentaton hangsort gondolták ősi török jellegzetességnek, olyannyira, hogy egyesek a pentatónia és a törökség közé szinte egyenlőségjelet tettek. Pl. Saygun írásában (1936) ezt olvashatjuk: „Ahol pentatónia van: a) az ott lakók törökök; b) ott a törökség a régebbi korokban civilizációt teremtett, és az őslakókra hatott.” Kösemihal (1936) pedig így nyilatkozott: „Be kell vallanom, hogy ma már hiszek abban, amit korábban elvettem: az Amerikában és Afrikában található pentatónia közép-ázsiai eredetű.” A török meghívók azt remélték, hogy egy olyan ismert és elismert tudós mint Bartók alátámasztja a törökországi zene pentaton alapjaira vonatkozó tételt.

¹² A török kormány ekkoriban hívta Hindemithet Ankarába, hogy ott zenei főiskolát szervezzen.

Bartók 1935. december 18-i válaszelevelében megírta, hogy hajlandó ingyen is Ankarába utazni, és 1936 áprilisát vagy májusát javasolja. Közli, hogy „[...] a magyar és a török népzene kapcsolatáról tk. semmit sem tudunk: ami régebbi török zenei kiadvány kezembe került, az inkább arabos volt. Mahmud Raghib¹³ ugyan azt állította, hogy az igazi török népzében sok a pentaton dallam; küldött is Pestre valakinek néhány ilyen dallamot, de ilyen kevés anyagból még nem következethetünk semmire sem”.¹⁴

Megkéri Rásonyt, hogy juttassa el hozzá az Isztambuli Konzervatórium által felvett ezernyi népi dallamot tartalmazó kiadványt. Megemlíti, hogy felolvasás előtt szeretne tájékozódni az isztambuli zenefolklórközpontban, „mert csak akkor adhatok hasznos útbaigazítást, ha tudom, mi történt és mi nem történt eddig e téren”.¹⁵

1936 áprilisában érkezik meg a francia nyelvű meghívó az Ankarai Halkevi elnökétől, immár hivatalosan felkérlik Bartókot, hogy májusban tartson előadást a népzene gyűjtés módszereiről általánosságban, és külön ismertesse saját iskolájának főbb alapelveit. Bartók nagy örömmel fogadta a hírt, és rögtön válaszolt: „[...] most ez a helyzet: ápr. 22-én Budapesten, máj. 2-án Temesvárt, 6-án Kecskeméten, 18-án Bécsben kell játszanom, máj. végén vagy jún. elején pedig a »Comité des Arts et des Lettres de la Coopération Intellectuelle«-nek lesz Budapesten ülészsaka, amelyen illenék részt vennem”.¹⁶

Javasolja, hogy halasszák októberre az utazást, majd így folytatja levelét:

„Hirtelenében a következő 'műsort' látnám legjobbnak:

1) Három felolvasás grammofón felv. lejátszásával és zongora játékkal illusztrálva (a jelzett módon: magyarul vagy németül a felolvasás, török tolmácsolás). A felolvasások szövegét jó előre, pl. szept. elejére beküldve.

2) Szereplés a filharmonikusokkal...

3) Török népzene gyűjtés.

4) Ennek alapján megbeszélés az illetékes emberekkel a jövőben teendőkről.

Ankara előtt okvetlenül Konstantinápolyban akarnék tölteni néhány napot (oda már meg is hívott valaki elszállásolásra), hogy megnézzem, mi is van tulajdonképpen az ottani fonogramm archívumban.”¹⁷

¹³ Mahmut Ragip Kösemihal népzene kutató, az isztambuli konzervatórium tanára.

¹⁴ Demény János (1976): *Bartók Béla levelei*. Zeneműkiadó, Budapest. (a továbbiakban: *Lev.*) A levél Budapesten íródott 1935. december 18-i dátummal.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Lev. 527.

¹⁷ Uo.

Nyáron Bartók elkezdett törökül tanulni,¹⁸ azonban ez nem bizonyult egyszerű feladatnak: „[...] A nyelvtanon átvergődtem: nehezebb, mint eleinte gondoltam. Az a sok igealak, de főleg az a tömérdek ragozott participium és infinitivus meglehetősen nehéz. A nyakatekert, egy mondatra sűrített – más nyelven 10 mondattal kifejezett – mondatok megértéséről egyelőre lemondok. Szerencsére a népdalszövegekben ilyesmi kevésbé van; most a Kúnos-gyűjtemény megfelelő részével fogok foglalkozni.”¹⁹

Októberben elküldte Ankarába a három előadás szövegét,²⁰ és október 27-én már így írt egyik Ankarában tartózkodó régi tanítványának, Szabóné Venetianer Rózsinak: „T. k. csak ma vált bizonyossá, hogy elutazom, mert csak ma kaptam kézhez a Halkevizből a vasuti jegyet; ezért nem akartam előbb írni. Istanbulba nov. 2-án reggel 7.35-kor, Ankarába 5-én 9.50-kor reggel érkezem [...]”²¹

És valóban, 1936. november 2-án érkezik Isztambulba, ahol William Hough angol főkonzul lakásán reggelizett. Innen délután Licco Amarral, a magyarul is tudó hegedűvirtuózzal ment az isztambuli konzervatóriumba, hogy belehallgasson a hatvanöt lemezből álló, 130 dallamos gyűjteménybe, mely nagyjából a városba véletlenül bevetődő vándormuzsikusok dalait őrizte – lejegyzett dalszövegek nélkül. Másnap is ott dolgozott, közben alkalma nyílt egyedül való bolyongásai közben tanulmányozni Isztambul akkor még „teljesen keleti” utcai életét. Jellemző módon a törökök nemigen biztatták a falvakban tervezett munkát illetőleg, a török kutatók azt mondták neki, hogy nem érdemes odamenni.

November 4-én este Saygunnal együtt Ankarába indult. Ott három előadást tartott,²² 7-én pedig egy koncertet adott. A koncert november 17-i megismétlése előtt egy rövid çorum-i gyűjtőutat terveztek, ez azonban betegsége miatt elmaradt. Mégis, már Ankarában el tudta kezdeni a gyűjtést. November 16-án egy épp Çorumból származó, az időben Ankarában szolgáló tizenhárom éves kislánytól, Hatice Deklioglutól hat, a régi Ankara egyik lakójától, Emine Muktattól pedig hét dallamot gyűjtöttek. November 17-én a Sivasból származó, Ankarában portásként dolgozó Divrikli Alitól sikerült két dallamot felvenni, ezek azonban nem bizonyultak közlésre méltónak.

¹⁸ Ahogyan Szabolcsi Bence [(1961): *Bartók élete*. Zeneműkiadó, Budapest] kötetében olvassuk: „Bartók az angolon, francián, németen kívül nemcsak a román és szlovákot sajátítja el, de az olaszt, spanyolt, és arabot is tanulja, hiszen a dallamok igazi megértéséhez a nyelvet is érteni kell.”

¹⁹ Lev. 531. Kúnos Ignác idevágó publikációit ld.: *Hivatkozott irodalom*.

²⁰ A három előadás szövegét 1937-ban adták ki: *Halk Müziği Hakkında Béla Bartók'un (3) konferansı*. Receb Ulusoglu Basımevi, Ankara. Rásonyi László által készített magyar fordításuk 1954-ben Budapesten jelent meg: *Új Zenei Szemle* 7-8. sz. 1-4 p. és 9. szám 1-6. p.

²¹ Bartók mindössze egy másodosztályú vonatjegyet kért a Törökországban végzett munkájáért. Lev. 537.

²² November 5, 9 és 10.

Az összes 87 (+14) dallamból²³, tehát 15 (+2) a fővárosban került elő, és külön érdekesség, hogy jóformán csak itt tudtak nőktől gyűjteni, mi több, egy valódi siratódallamot is sikerült felvenniük (51. példa).

Bartók felépülése, majd a november 17-i koncert megtartása után végre elkezdődhetett a régóta tervezett gyűjtőút. November 18-án este Rásonyi javaslatára Törökország déli vidékére, az Adana melletti Osmaniye körül elterülő tengerparthoz indultak, mert itt volt egyes nomád törzseknek a téli szálláshelye, ahogy a bevezetőben olvassuk: „Feltételeztük, hogy ilyen ősi, vándorló életmódot folytató emberek régi zenei anyagukat is jobban megőrizhették, mint a letelepedettebb lakosság”. Bartókot Ahmet Adnan Saygun²⁴ zeneszerző kísérte, hogy segítse a kérdezősködésben és a szövegek lejegyzésében, valamint velük ment az Ankarai Konzervatórium nyugati oktatásban is részesült két zeneszerző tanára Necil Kazım Akses és Ulvi Cemal Erkin is. Saygun visszaemlékezései szerint Bartók eredetileg vele kettesben akart utazni, sokallta a népes kutatósereget.

Saygun azt javasolta Bartóknak, hogy állítsanak össze egy mondatot, mely magyarul és törökül is nagyjából ugyanúgy hangzik. Ha azután valamelyik falusi ember furcsállja, hogy mit keres ott egy idegen, Saygun azt fogja mondani, hogy a magyarok is törökök, akik valahol máshol telepedtek le, hogy mindig is törökül beszéltek, de nyilvánvalóan az évszázadok folyamán a kiejtésük többé-kevésbé elváltozott. Erre Bartók elmondja a kifőzött mulatságos mondatot: *Pamut tarlón sok árpa, alma, teve, sátor, balta, csizma, kicsi kecske van.* Ezt mindenki megérti, és ily módon segítséget nyújt majd a kutatóknak, hogy megmagyarázzák a gyűjtés értelmét.²⁵

November 19-én és 20-án Adanában dolgoztak falvakból beteretelt énekesekkel, de szép eredménnyel, és összesen 26 (+1) dallamot vettek fel. Itt kerül fonográfhengerre az 1. osztály élén álló, azt reprezentáló 1a.b. és 2. dallam is, de Bartók ekkor még nem említette a magyar és a török dallamok hasonlóságát.

A harmadik napon, november 21-én Tarsusba mentek, ott két dalt vettek fel, később ezek egyike sem bizonyult kiadásra méltónak. Innen Mersinbe utaztak, de ebben a gyönyörű, Földközi-tenger menti falucskában is csak három dallamot sikerült rögzíteniük, melyek azonban már bekerültek a közölt dallamok közé. Itt adjuk át a szót Bartóknak:

„A negyedik napon végre eredeti tervünknek megfelelően a yürükök vidékére mentünk, kb. 80 km-nyire még tovább keletre Adanától, mégpedig legelőszőr Osmaniye nevű nagyobb faluba. Osmaniye és néhány szomszéd falu népe az »Ulas«

²³ A zárójelbe tett dallamszám olyan dallamra utal, amelyet felvételen ugyan rögzítettek, de Bartók valamilyen okból kifolyólag nem tartotta közlésre érdemesnek.

²⁴ A zeneszerző akkori neve *Ahmet Adnan Saygin* volt.

²⁵ A. Adnan Saygun (1951): Bartók in Turkey. *Musical Quaterly*, 37. 8–9. p. A mondat törökül: *Pamuk tarlasında çok arpa, alma, deve, balta, çizme, küçük keçi var.*

nevű törzshöz tartozik, ez a törzs azonban már 70 évvel ezelőtt valamilyen okból kénytelen volt letelepedni.

Délután 2-kor érkeztünk Osmaniyebe; 4-kor már kivonultunk egy parasztház udvarára. Magamban nagyon örvendeztem: végre helyszíni gyűjtés, végre egyszer parasztházba megyünk! A ház gazdája, a 70 éves Ali Bekir oğlu Bekir nagyon barátságosan fogadott [...]. Az öreg minden szabódás nélkül, kint az udvaron rázendített egy nótára, valami régi háborús elbeszélésre:

»Kurt paşa çıktı Gozana
Akıl yetmez bu düzene«²⁶

Alig hittem füleimnek: uramfia, hiszen ez mintha egy régi magyar dallamnak változata volna. Örömben mindjárt két teljes hengerre vettem föl az öreg Bekirnek énekét és játékát. A második, Bekirtől hallott dallam megint csak egy magyar dallam rokona: hisz ez már szinte megdöbbentő, gondoltam magamban. Később az öregnek fia is, meg más odagyűlt emberek is előállottak egy-egy nótával: az egész este szép és szeretem-munkával telt el.²⁷

Osmaniyeben tehát végre elkezdődött a várva várt igazi terepmunka. Az itteni dallamtermés 11 (+1)-re rúgott.

A következő napon, november 23-án egy közeli faluba, Çardakba kocsikáztak ki, ahol sokáig reménytelennek tűnt a gyűjtés, ám egy helyi úr, egy régebbi parlamenti képviselő megszánta őket, és „nagyon szép gyűjtést rendezett az iskolai tanteremben, még két muzsikást is hozatott a szomszéd faluból, még tánc is volt. Még hozzá milyen tánc! Már maga a muzsika is egészen döbbenetes volt, a szó szoros értelmében”.²⁸ Ez a nap igazán eredményes volt, hiszen nyolc énekestől 15 (+3) dallamot gyűjtöttek, a zenészekből 6 hangszeres darabot, és itt is előkerült az öreg Bekir „magyar” nótája.

November 24-én Toprakkalébe autóztak, ott szekeret fogadtak, így indultak a Tüysüz hegység lábánál levő, téli szállásaikra épp akkor visszatérő nomádok sátoráborába. Dél tájban a kumarli törzs sátraihoz értek, azonban csak a nők voltak otthon, azok pedig férjük engedélye nélkül nem énekeltek. Itt csak a délben hazaérkező kisbojtártól sikerült egy (nem közölt) dallamot gyűjteni.

Ebéd után fonográffal az ölükből továbbhaladtak a Tüysüz hegység felé, ahol a tecirli törzs téli szállása volt. Hallgassuk meg Bartók beszámolóját: „Ez ugyan nomád

²⁶ 8a. példa. A szöveg magyarul: „Kurt pasa Kozanba ment, Felfoghatatlan ez az eset.”

²⁷ Bartók Béla Népdalgyűjtés Törökországban, In: Lampert Vera (közread.) (2016): *Bartók Béla Írásai* 4. Írások a népzeneről és a népzene kutatásról. Editio Musica, Budapest. 131–132. p.

²⁸ Lampert 2016: 133

törzs, de téli szállásán sajnos már nem sátrakban, hanem agyaggal bevont sövényből szerkesztett vityillókban lakik. A legtekintélyesebb gazdához mentünk, akit különben egyik vezetőnk már régóta ismert. [...] Beléptünk egy teljesen sötét, ablaktalan helyiségbe; a falak mentén matrácfélék voltak sorba terítve, a szoba közepén tűzhely. Ottani szokás szerint levetvén cipőnket, lekucorodtunk török módra a matrácokon, a házbeliék pedig röszetűzet raktak. Kémény nem volt, ablak nem volt, tehát néhány másodperc alatt olyan könnyfacsaró füsttel lett tele a szoba, mint annak a rendje. Ha előző estén dobhártyánk részesült kíméletlen támadásban, akkor most viszont szemünk: *variatio delectat* – nem panaszkodhattunk! [...] Lassankint megtelt a szoba szomszédokkal, és megindult a barátságos beszélgetés. Ez eltartott egészen 7-ig este; addig vezetőnk nem is merete még csak meg sem pendíteni jövetelünk célját. Én már tükön ültem – végre 7 tájban hallom vezetőm szájából: »türkü«, »türk halk müsiki« stb., stb. No, végre népdalról van szó, talán nemsokára megtörik a jég. És csakugyan, úgyszólván minden vonakodás nélkül felharsant az első dallam, megint egyszer egy nagyon magyaros dallam, egy 15 éves fiú szájából”.²⁹

Nőktől ezen a helyszínen nem sikerült gyűjteniük, „Pedig milyen kár! Mikor ott volt közvetlen közelünkben, ugyanabban a házban magának a házigazdának a felesége, nem is egy, hanem mindjárt kettő is belőle”.³⁰ A helyszínen 5 (+2) énekestől 9 (+2) dallamot vettek fel. A gyűjtést Adanában fejezték be, ahol november 25-én még 3 (+1) dallamot rögzítettek. Bartók november 27-én vette meg jegyét az Ankara-Haydarpaşa (Isztambul) útvonalra, majd november 29-e körül érkezett haza Magyarországra.

Összesen 101 dallamot sikerült gyűjteniük,³¹ ezek közül Bartók 87-et szánt kiadásra, 14 darabot különféle okokból nem közölt, ezek közül tíz dallamnak az A. A. Saygun általi tisztázata szerepel a magyar kiadásban.³² Az elemzésbe bevont dallamok megismételt felvételei nem kerültek lejegyzésre.

Amint visszatért Budapestre, Bartók nekilátott a hatvannégy cilinderre felvett dallamok lejegyzésének, és 1937. január első hetére a negyedükkel már végzett is.³³

²⁹ Lampert 2016: 134–135

³⁰ Lampert 2016: 135

³¹ A gyűjtött dallamok sorrend szerinti számozásában a magyar kiadás 405–407. oldalain ugyan 103 tétel szerepel, de ezekből a 42. és 43. számok csak a 99. és 100. (= 61. és 62.) számokra mutatnak rá.

³² A. Adnan Saygun (1976): *Béla Bartók's Folk Music Research in Turkey*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 383–398. p. (A továbbiakban: *Saygun 1976*) Néhány idézet Bartók indoklásaiból: „Formája zavaros, nincs leírva” (M. F. 3152), „Nincs lejegyezve kíméletből” (M. F. 3169), „Csupa hamis ének, nem jegyezhető le” (M. F. 3174a, b), „Gyanus eredetű, furcsa, nem érthető intonáció” (M.F. 3180), „Hamis” (M.F. 3187) stb.

³³ 1937. január 2-ára dátumozott, francia nyelvű levél.

Májusra befejezte a lejegyzési munkálatok zömét,³⁴ és közös, török-magyar publikációt javasolt.

Ezek után – főleg a szövegekkel kapcsolatos problémák miatt 1937. június 20-ig Saygunnal levelezett,³⁵ majd a Bartók-levelezésben a török anyaggal kapcsolatban több, mint kilenc hónapos szünet tapasztalható.³⁶

November 30-án írt Rásonyinak, aki hat hónapja nem válaszolt levelére: „a törökországi dolgok úgy látszik elaludtak; már csak Adnan bey-jel vagyok levelezésben, és ő nem sok biztatót ír a népzenei dolgok fejleményeiről”.

Bartók 1937. december 29-én a Magyar Tudományos Akadémián *Adana-vidéki török népzene* címmel (vetítéssel és zenei bemutatásokkal egybekötött) előadást tartott. 1938 májusában kezd újra foglalkozni az anyaggal: elküldte Rásonyinak a hátralevő török szövegeket: „Szeretném (ha lehetne) még jun. első napjaiban visszakapni a szövegeket. Mindenesetre jó volna, ha megadná nekem nyári címét, hogy bármikor Önhöz fordulhassak, ha szükség van rá... ami engem illet, tulajdonképpen ki kellene vándorolnom – az itteni munka – sőt egyáltalán élhetőségi lehetőségek a közeljövőben várható események miatt majdnem semmire redukálódtak.”³⁷

Március 13-án német csapatok szállták meg Ausztriát, az osztrák Zeneszerző Szövetséget beolvasztották a STAGMA német szövetségbe, az Universal Edition nagyrészt zsidó származású vezetőit eltávolították, és bizonytalanra vált anyjának Csehszlovákiából való nyugdíjfolyósítása is: „Ez az átkozott német előretörés olyan súlyos helyzetbe hozott engem, hogy hetekig az ezzel kapcsolatos és engem érintő kérdésekkel, a rajtuk való töprengéssel voltam elfoglalva. Sorainak hatása alatt nagynehezen nekifogtam a szövegek letisztázásához: a felével elkészültünk, mellélelve küldöm.” – írja Rásonyinak.³⁸

1939 decemberében Bartók elvesztette mélységesen szeretett édesanyját. Ebben az évben véglegesen rászánta magát az emigrálásra; tanítványával, Deutsch Jenővel elkészíttette a török zenei példák kottáinak tisztázatát, és megszületik a török szövegek írógépes példánya is.³⁹

³⁴ A kötettel kapcsolatos munkálatokról részletes leírás olvasható Bartók (1976) 7–14. oldalain.

³⁵ Lev. 553–554. A levél Bartók beszámolójával zárul, aki Saygun fordítása segítségével a török szövegek tanulmányozásával foglalkozott, és kérte Saygun beleegyezését, hogy a fordítást felhasználhassa egy francia nyelvű kiadásban, melyet Magyarországon készítenek elő nyomtatásra.

³⁶ Augusztusban készült el a *Szonáta 2 zongorára és ütőhangszerekre*, ekkor kezdte el a *Hegedűversenyt*, és szeptember vége előtt Benny Goodman megrendelésére a *Kontrasztok (hegedű-klarinet-zongora)* komponálása kezdődött meg. Ezenkívül feleségével Dittával 1938. január 16-án tartották a *Szonáta 2 zongorára és ütőhangszerekre* világpremierjét Bazelen, ahonnan Bartók Ditta nélkül ment tovább koncertezni Luxemburgba, Brüsszelbe, Amszterdamba, Hágába és Londonba.

³⁷ Lev. 586.

³⁸ Levél Rásonyi Lászlónak 1938. április 28-án. Lev. 584.

³⁹ A bevezető tanulmány megírását egyelőre elhalasztotta, ekkor komponálta a *Divertimentót vonós-*

Kevésbé ismert tény: Amerika helyett szívesen ment volna Törökországba, hogy folytassa a megkezdett kutatást. Megkérte Saygunt, nézzen utána, van-e lehetőség arra, hogy Törökországban dolgozzon népzene kutatóként; cserébe mindössze a megélhetését fedező szerény fizetésre tartott volna igényt. Saygun először lelkesen válaszolt, jelezve, hogy jól ismeri az új minisztert, és reméli, el tudja intézni Bartók letelepedését.⁴⁰ Azonban, mint később beszámolt róla, a Törökország kül- és belpolitikájában bekövetkező változások miatt nemcsak Bartók, hanem ő maga is nemkívánatos lett Ankarában, ezért a terv nem sikerülhetett.

Bartók 1940 áprilisában koncert- és tudományos előadói körútra ment Amerikába, majd 1940. október 8-án végleg emigrált, de soha nem kért amerikai állampolgárságot, mindvégig magyar állampolgár maradt, mert később haza szeretett volna térni. New Yorkban telepedett le, kutatóként dolgozott a Columbia Egyetemen, itt a Milman Parry-féle szerb-horvát népdalgyűjtemény dallamait jegyezte le, valamint tanulmányokat készített román gyűjtéséhez és a szerb-horvát női dallamgyűjteményhez. A *Rumanian Folk Music* hangszeres és vokális köteteit 1942 decemberére fejezte be.

Általában véve amerikai évei nagy nehézségek között teltek, ahogy Wilhelmine Creelnek írja: „itt tehát félévről félévre élünk”.⁴¹

1943 júniusában ezt írta: „Előkészítettem kiadásra a török anyagomat, egy 100 oldalas bevezetést stb. Mindez nagyon érdekes volt, csak az a baj, hogy rendkívül kevés ember érdeklődik ilyen dolgok iránt, pedig igazán eredeti következtetésekre jutottam, melyeket szigorú levezetés segítségével be is bizonyítottam. És természetesen senki sem óhajtja kiadni ezeket”.⁴²

Bartók nem tudott szerződést kötni a kisebb méretű szerb-horvát női dallamgyűjtemény kiadására, de nem lehetett kiadót találni a *Rumanian Folk Music* megjelentetésére sem. (Ennek hangszeres és vokális köteteit 1942 decemberére fejezte be.)⁴³ Februárban megírta a szerb-horvát tanulmányt, és elkészítette annak az előadásorozatnak több előadását is, amelyet frissen kinevezett vendégprofesszorként a Harvard Egyetemen tervezett megtartani. Az előadások nagyon kimerítették, ez először állapotának leromlásához, majd március közepén egy héthetes betegséghez vezetett.

zenekarra, a VI. vonósnégyest, befejezte a *Második hegedűversenyt* a *Mikrokozmoszt*, és letisztázta román népzenei gyűjteményének dallamait.

⁴⁰ Saygun 1939. március 19-i levele (Saygun 1976: 417).

⁴¹ Lev. 690, 1942. december 31-i levél.

⁴² 1943. július 31-ére datált levél Ralph Hawkes-nek.

⁴³ A *Serbo-Croatian Folk Songs* kiadására vonatkozó szerződést (Albert B. Lord társszerzővel együtt) 1943 júliusában írták alá. Posztumusz kiadása: Bartók Béla–A. B. Lord (1951): *Serbo-Croatian Folk Songs*. Columbia University Press, New York.

Amikor június végén a New York melletti településre, Saranac Lake-be utazott nyári lábadozásra, magával vitte a török anyag különféle változatait. Szigeti írásából értesülünk arról, milyen fontos volt számára a török gyűjtés: „egy saját maga készítette, kézzel írott török-magyar szótár segítségével török költemények tanulmányozásában merült el. Ágyát elborították a – szintén kézírásos – költemények és a lefordításukra tett kísérletek. Elégedetlen volt a filológusok erőfeszítéseivel, most maga próbálkozott a fordítások elkészítésével”.⁴⁴

Október közepén tért vissza New Yorkba; addigra elkészítette tanulmányának a zenei részen kívüli fejezeteit (bevezetés, szövegek és fordításuk, jegyzetek), valamint a Zenekari Concerto vázlatát is. 1943. október 3-án írta a könyvtárnak: „Jelenleg semmit sem lehet tenni a román anyaggal. Szerencsére fel tudom kínálni helyette egy másik, körülbelül feleakkora munkámat. Ennek címe: »Török parasztzene Kis-Ázsiából«. Ez lenne az első olyan, valaha is publikált, török parasztzenei tartalmazó mű, mely rendszeres kutatómunka során készült. A bevezetőben ismertetem, hogy miként lehet bizonyos esetekben egy falusi népzenei anyag hozzávetőleges korát megállapítani, és ez a könyvnek nemzetközi jelentőséget ad. Emellett a bevezetőben sok más, igen érdekes kérdést is tárgyalok”.⁴⁵

Október 15-én a könyvtár elutasította a török könyvet, ráadásul szeptemberi levelében Hawkes közölte, hogy a román kötetek kiadásával is meg kell várni a háború végét.

1944. július 1-jén Bartók elhelyezte a *Turkish Folk Music from Asia Minor* tisztázatát a Columbia Egyetem zenei könyvtárában, amely azután – Bartók legtöbb népzenei kötetéhez hasonlóan – sok évig várta, hogy az olvasók elé kerülhessen.⁴⁶

A mű azóta többször is megjelent, 1976-ban és 2002-ben Amerikában angolul, 1976-ban Magyarországon angolul, 1991-ben és 2017-ben Törökországban törökül. Első magyar nyelvű fordítását e kötet tartalmazza.

Szóljunk végül néhány szót a kis-ázsiai gyűjtés jelentőségéről! Ahogy Bartók írja: „Szándékom az volt, hogy »minta-gyűjtőutat« rendezzek, és ezt követendő példaként állítsam az engem kísérő török urak elé”.⁴⁷

Ez a szándék azonban alapvetően az idő rövidege, és a tolmácsolás nehézségei miatt nem valósulhatott meg az általa elvárt minőségben. Kisebb hiányosságként említhető, hogy különféle gyakorlati megfontolásból egy technikailag nem igazán megfelelő készülékkel, egy Edison-fonográffal dolgoztak. Ennek viaszhengerei csak 2 és fél percnyi folytonos felvételt tettek lehetővé, és hangminőségük sem volt kifo-

⁴⁴ Szigeti József (1967): *With Strings Attached*. 2. kiadás. Alfred A. Knopf, New York.

⁴⁵ Bartók 1976: 14

⁴⁶ A *Rumanian Folk Music* első két kötetének a tisztázatát 1943. december 14-én helyezte el ugyanitt. [Ezek közben megjelentek, ld.: *Hivatkozott irodalom*.]

⁴⁷ Bartók Béla (1937): *Népdalgyűjtés Törökországban*. In: Lampert 2016: 135.

gástalan. Saygun visszaemlékezései még egy kutatást gátló körülményt is felidéztek: a régi Edison-fonográffal, melyet Bartók Budapestről hozott, nem lehetett egyidejűleg tisztán felvenni az éneket és a kísérő hangszer hangját.⁴⁸

Bartók az elvégzett gyűjtés több hiányosságát is megemlíti úti beszámolójában: az első három napon nem mehetek falvakba; nem mindig tudták pontosan és egyértelműen megszerezni a dalokkal kapcsolatos adatokat. Nem mindig volt lehetséges a szöveg helyszínen történő leírása sem, azok többnyire csak a fonográf felvételeken lettek megörökítve, ami később nagyobb nehézségeket okozott. Nem tudta rábírní adatközlőit a közös éneklésre, azonban elképzelhetetlennek tartotta, hogy a törökök soha nem énekelnek kórusban. Panaszkodott, hogy „nem sikerült asszonyéneket hallanunk”, és nem tudták meghatározni, mi a különbség a női és férfi repertoár között.

A gyűjtött dallamok kis száma és a gyűjtési terület korlátozott volta miatt sem válhatott ez a munka az anatóliai népzene egy átfogó monográfiájává. De mint a mű címe is mutatja, nem is ez volt a cél.

A kisebb-nagyobb hiányosságok azonban eltörpülnek a gyűjtés jelentősége mellett. Nem kétséges, hogy Bartók minden tudományos munkáját közkézre kell bocsátani, mivel Bartók nem csak századának egyik legnagyobb zeneszerzője volt, de ugyanolyan jelentőset alkotott etnomuzikológusként is. Ráadásul különösen fontossá teszi e művét, hogy ez volt Bartók utolsó tudományos munkája, amelyben teljes fegyverzetben tudta alkalmazni népzene kutató módszereinek teljes táráát. Hiába került ki azóta a fősodorból az elemző és összehasonlító népzene kutató, és vette át helyét a kulturális és szociális antropológia módszereivel dolgozó etnomuzikológia; több mint imponáló, ahogyan Bartók törökül tanult, ahogyan törekeny egészsége és a környezet ellenállása ellenére is ragaszkodott a helyszíni gyűjtésekhez, és ahogyan eredményeit széles földrajzi, népi és történelmi összefüggésekben fogalmazza meg.

Bár eredetileg az általa ismert magyar, illetve volga-káma-vidéki, pentaton ereszkedő dallamokhoz hasonlókat keresett, pontosan írja le az alapvetően diatonikus török dallamok rejtett pentaton jellegét, és zenei osztályzása is – a tőle megszokott módon – a legteljesebb mértékben tárgyilagos. A legjellemzőbb módon „magyaros csoport”, az 1. dallamosztály dallamai ugyan nem pentaton skálákon mozognak, és nem a magyar népzene III. dialektusterületének dallamaival hozhatók összefüggésbe, a legújabb kutatások szerint mégis van magyar dallampárhuzamuk: mégpedig egy jelentős zenei dallamstílussal, az ún. *pszalmodizáló dallamok*-kal hozhatók összefüggésbe. Ma úgy tűnik, hogy az anatóliai és a magyar pszalmodizáló dallamok nem a törökségi népzene, hanem az ó-európai-bizánci zenei hagyományon keresztül

⁴⁸ Saygun: *Bartók in Turkey*, 7. p. Saygun felidézi azt is, hogy minden dal felvétele előtt metronómmal megmérték a tempót, valamint a forgási sebesség és a hangmagasság későbbi megállapíthatóságának érdekében megfűjták az *a*-sípöt.

kapcsolódnak, ám zenei rokonságuk kétségtelen.⁴⁹ Az összehasonlításhoz a szilárd alapokat esetleges tévedései ellenére is Bartók teremtette meg.

A szigorú kritikus felvetheti, hogy Bartók rendezésének néhány osztálya mindössze néhány, esetleg egyetlen dallamból áll, de Bartók a tíznapos munka alatt gyűjtött dallamokon keresztül nem tervezte, nem is tervezhette elvégezni az anatóliai népdalok teljes körű áttekintését és összehasonlító elemzését.

Mégis ez a mű az első próbálkozás az anatóliai népzene legalább egy szeletének a tudományos-elemző feldolgozására, és azóta is kiemelkedik a hasonló igényű – nem túlságosan sok – hasonló tárgyú munka közül. Egészen bámulatos, ahogyan a mester e kis anyagból olyan következtetéseket vont le, melyek közül a legfontosabbak máig tökéletesen helytállóak – gondoljunk például az 1. osztály (pszalmodizáló) dallamaival kapcsolatos megállapításaira, valamint az esővarázsló daloknak a magyar és más népek népzeneihez fűződő kapcsolatairól leírtakra.

Néhány szó a gyűjtés jelentőségéről. Bartók törökországi útja, előadásai és gyűjtésének a török kutatókra tett hatása jelentősen hozzájárult a török népzene kutatás fellendüléséhez.⁵⁰ Felvételei azon legkorábbi, anatóliai népzenei terepmunkák közé sorolhatók, melyet azután török részről számos további követett. Végül, de nem utolsósorban bámulattal kell adóznunk a szerfölötti pontossággal és részletességgel bíró dallamlejegyzések előtt, melyek – ahogyan Kodály jellemezte Bartók vokális lejegyzéseit: – „a végső határt jelentik, amíg az emberi fül műszerek nélkül eljuthat”.

A MAGYAR NYELVŰ KIADÁSRÓL

A 2018-as kiadásban Bartók bevezető tanulmányának alapja a Bartók Péter-féle, 2002-ben kiadott kötet, mely lényegében megegyezik a Bartók-szövegnek 1976-ban kiadott amerikai változatával, valamint – a szintén ez évi – magyarországi Saygun-féle kiadás fakszimile közlésével. E bevezetőnek nem került elő magyar nyelvű fogalmazványa. Miközben a bevezetőt angolról magyarra fordítottuk, egy nem létező Bartók-szöveg rekonstruálása helyett a lehető legnagyobb pontosságra törekedtünk; remélve, hogy a mester szelleme így is átüt a magyar szövegben.

⁴⁹ Sipos János (1994): *Török Népzene I.* Műhelytanulmányok a magyar zenetörténehez 14. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest; Sipos János (1995): *Török Népzene II.* Műhelytanulmányok a magyar zenetörténehez 15. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest; Sipos János (1999): *Bartók Béla törökországi gyűjtése egy nagyobb anyag fényében.* Bartók Archívum, Budapest, PhD dolgozat. Kézirat; Sipos János (2000): *In the wake of Bartók in Anatolia.* Bibliotheca Traditionis Europea 2. European Folklore Institute, Budapest; Sipos János (2002): *Bartók nyomában, Anatóliában: Hasonló magyar és török dallamok.* Balassi Kiadó, Budapest.

⁵⁰ Bartók 1976: 255–256

A kottákban – a korábbi kiadásokban látottakhoz képest – szükséges volt jelentősebb formai módosításokat is elvégeznünk. Jogi okok miatt nem használhattuk a Deutsch Jenő-féle, eredeti, kézzel írt kottákat – de jogosan feltételezhetjük, hogy Bartók is szívesen látta volna a professzionális kottagrafikát. A kották újraírása lehetőséget teremtett arra, hogy nem csak a külön közölt dalszövegekben, de a kották alatt is egységesen jelölhessük a török veláris *ı-t*⁵¹.

Noha az elmúlt harminc évben magam is jelentős gyűjtéseket végeztem Törökországban, eltekintettem attól, hogy növeljem az amerikai kiadás függelékében található magyar (és más népek) dallampárhuzamainak számát⁵². A *Megjegyzések a dallamokhoz* című rész megegyezik a Bartók-tanulmány 2002-ben közreadott változatának megjegyzéseivel, a *Dallamok teljes szövege és angol fordításuk* című fejezet ellenben jelentősen eltér a korábbi angol és török nyelvű kiadásokban található megfelelő fejezetek szövegétől. A török dalszövegeket az amerikai kiadásban látható formájukban közöljük, ahol szükséges volt, további jegyzetekkel is elláttuk őket. A szövegeknek ez alkalommal természetesen nem az angol eredetijét, hanem a magunk magyar fordítását adjuk meg. Mivel a Bartók Béla által készített magyar fordítások közlésével kapcsolatosan jogi nehézségek merültek fel – mindamelllett nem is tűntek végleges kiadásra szántaknak –, a Bartók- és Saygun-féle angol változatok figyelembevételével új fordítást készítettünk.

A TÖRÖK HANGOKAT JELÖLŐ BETŰK KIEJTÉSÉRŐL

<i>betű</i>	<i>kiejtése</i>
a	rövid magyar <i>á</i>
é	rövid magyar <i>é</i>
ı	Ы az orosz <i>mbı</i> -ben
c	magyar <i>dzs</i>
ç	magyar <i>cs</i>
ğ	Mély magánhangzók között lágy <i>g</i> hang, magas magánhangzók között <i>j</i> , de sok kivétel van e szabály alól.
ş	magyar <i>s</i>

⁵¹ Pont nélküli *i*-vel jelölve.

⁵² Ennek irodalmát ld. bővebben: Sipos 1994, illetve uő. 2002.

EGYÉB JELÖLÉSEK ÉS KIEJTÉSÜK

χ	torokhang, mint <i>ch</i> a német <i>Bach</i> -ban
ñ, ŋ	<i>ng</i> , mint a magyar <i>hang</i> szóban
ä	nyílt <i>e</i>
ë	zárt <i>e</i>
ʉ	bilabiális <i>u</i>

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁSOK

Magam 30 évvel ezelőtt ott kezdtem a török népek közötti kutatásaimat, ahol Bartók Béla abbahagyta, és bár szerényebb tehetséggel, de több idővel bírván folytathattam ezeket.⁵³ A törökségi népzeneiben való járatosság ellenére egy Bartók-mű közreadása mindig nagy vállalkozás, erre teljes felelősséggel egy ember egymaga nemigen vállalkozhat. E kötet is több munkatárs és kutató együttműködésének eredményeképpen születhetett meg.

Először is köszönöm Lampert Verának, a Bartók-szövegek avatott szakértőjének, hogy szakmailag lektorálta az általam lefordított kéziratot. Mezei Jánosné Csonka Szabina Babett készítette el a rendkívül figyelmes munkát igénylő kottagrafikákat, ezeket rajtam kívül Lipták Dániel ellenőrizte. A dalszövegek fordításának ellenőrzése-javítása is többlépcsős folyamaton esett át, ezért a köszönet elsősorban Csáki Évát és Sipos Katalint illeti. A nyomdakész kézirat elkészültéhez szükséges nyelvi lektori, illetve más ellenőrző-szerkesztő munkát Ferenczi Gábor és Katona József Álmos végezte, munkájukat köszönöm. A kiadás költségeit a MTA BTK Zenetudományi Intézete és a Gül Baba Alapítvány állta, hála érte Richter Pál igazgató úrnak, illetve Szalai István vezérigazgató úrnak. Kiemelt köszönet a Bartók Archívum vezetőjének, Vikárius Lászlónak a konzultáció biztosításáért és előremutató javaslataiért.

⁵³ 1987-től folytatott jelentősebb népzenei gyűjtéseim a következők: törökországi török (hozzávetőlegesen 4000 dal), azeri (600 dal), kaukázusi és törökországi karacsáj-balkár (1200 dal), nyugati és mongóliai kazak (600 dal), kirgiz (1300 dal), türkmén (500 dal), szúfi iszlám közösségek (700 dal) és észak-amerikai indiánok (700 dal). Kutatásaim kiterjednek a területen lakó más nem török nyelvű népekre és vallási kisebbségekre is (hozzávetőlegesen 1400 dal). A gyűjtés anyagai és a publikációim a www.zti.hu/sipos_gyujtesek oldalon tekinthetők meg.

Továbbá hálás vagyok az egyszerű török embereknek, akik megőrizték és átadták régi dalaikat. Nélkülük biztosan nem jöhetett volna létre ez a kötet.

Budapest, 2019. január

Sipos János